

УСТАНАК У АЛБАНИЈИ 1834—1835. ГОДИНЕ

Албанија је за време отоманске управе била карактеристична по готово сталним немирима који су у њој избијали. У прво време док је већина становништва исповедала хришћанство, били су то устанци против утврђивања османлијске власти, тако да је Албанија све до краја XVI века представљала ојосницу отпора против освајача. Од XVII столећа, кад је претежнији део живља милом или силом примио ислам, Арбанаси, мада привилегисани и стварно ослонац муслиманске државе у балканским земљама, стварају метеже и дижу побуне слично као и муслимани у осталом делу царства. Разлози тих револта били су различити у разво време: незадовољство повластицама или наводним запостављањем, због превеликих војних обавеза, услед општег неповољног материјалног положаја, против рефорама од почетка XIX века или на подстицај разних бунтовника у царству против султанове централне власти. У арбанашким бунама чак и у другој половини XIX века, кад су сви суседни народи кренули путем борбе за стварање националних држава, прави носиоци националних осећања били су само представници мањинског хришћанског становништва и врло танак слој интелигенције и грађанства. Арбанаси католици и православни односили су се према турској држави као и остали балкански хришћани, док то није био случај код Арбанаса муслимана у маси. Арбанаси католици угледали су се на суседне Црногорце не толико због жилаве борбе ових против Турака колико због сличне племенске структуре друштва; међу јужним, православним Тоскама (којих је било око 20% свих Арбанаса) сличан утицај имала је суседна православна Грчка, која је деловала преко цркве и паролом аграрне реформе против тлачења муслиманских феудалаца и њихових пљачкашких дружина. Тридесетих година XIX века већина Арбанаса муслимана (70% свега арбанашког живља), стотинама нити везаних за Турке и Цариград, не буни се из неких

националних разлога, него због тога што су као конзервативне друштвене снаге били против било какве реформе у царству, плашећи се да би им повлашћен положај магао бити доведен у питање.

Пошто за 30-те године XIX stoleћа нема много архивских извора западне провенијенције, не треба запоставити ондашњу штампу, пре свега ону заинтересоване Аустрије, чији су листови преко дипломатских канала и преко помораца и трговаца били у сталном контакту са ситуацијом у северној Албанији. Такви извори послужили су и за израду овог прилога.

После неуспеха Намик-паше и довођења у Скадар новог везира Хафиз-паше, у скадарском пашалуку почеле су да се спроводе непопуларне мере као што су разоружавање Арбанаса, завођење низама и наметање нових пореза. Непоуздане људе, као Ибрахим-бега из Каваје и бега из Драча, заменио је својим чиновницима. Спровео је и неке економске мере, забрањивши извоз житарица из пашалука, чиме је упрозио дотадашња права бегова и трговаца Скадра и других вароши под својом управом. Сметњама у житарској трговини дирнуо је и у интересе аустријских извозника из далматинских градова. Повећане су и извозне и увозне царине, а 3% на 5%. Поред монопола дувана, соли и на прављење барута, закупио је скеле и риболов на Скадарском језеру, на Дриму и Бојани, што је знатно погодило бегове. Остале слојеве становништва онерасположио је наметањем војне контрибуције граду Скадру од 50.000 пјастера (гроша) и разоружавањем становништва у маси. Попис становништва изведен је ради слања војних обвезника у регуларну низамску војску. Хафиз-пашине мере погодиле су све слојеве североарбанашког друштва, те су против њега показивали огорченост не само бегови, трговци и остали праћани него и муслимански и католички сељаци. У лето 1834. делегација скадарских грађана пошла је у Цариград да уреди питања која су се наметала реформном акцијом (регуларне трупе, новачење за низам, нови претерани порези). Та иницијатива није уродила плодом. Зато су се бегови латили старог заната — помагали су пљачкашке чете које су се јављале не само у сеоским подручјима него и у самом Скадру. Путеви и крајеви између Љеша и Берата постали су несигурни за пролазнике а нарочито трговце, вако стране тако и домаће. У том рушењу јавног поретка изгледа да су највише удела имали бегови Тиране, Каваје, Елбасана и Берата. Смутње су почеле средином 1834, кад су становници Берата убили свог муселима и успротивили се слању војних одељења из јужне Албаније у Скадар. У северној Албанији и у Метохији нерасположење муслимана Хафиз-пашиним управом односило се на његово овлашћење да у Албанији до Елбасана и у Пећи и Ђаковици спроведе регрутацију за низам. Новом војном обавезом требало је да буду обухваћени и католички Мирдити, те су и њихове старешине јакнуле на пашин

захтев да му се пошаље разрезан контингент племеника.¹ То је била општа ситуација у јесен 1834, кад је у Берату избио устанак хришћана под вођством Тафила (свакако скраћено од Трандафила) Бузија, православног Арбанаса.

Већ први дописи из Албаније, објављени у аустријским листовима у првој декади јануара 1835, говорили су о већој побуни која је избила последњих недеља 1834. Тафил Бузи је на челу 6.000 устаника загосподарио градом Бератом. Представници Португине администрације протерани су из вароши, али и из Тепелена и Аргирокастра, тј. крајева које су насељавали Тоске, у знатној мери још православни, и нешто Грка у Аргирокастру. Двојица вођа побуне, на челу јаких колона, упутили су се ка Јањини и ка Битољу. Њихов пролазак био је пропраћен потпуним уништењем постојећег стања ствари, покољем и пљачком. Устаници су се заклели да неће испустити оружје из руку док не постигну политичку независност. Изабрано је једно тело са законодавним функцијама, тако да је страни свет закључио да је „револуција“ попримила озбиљне одлике.²

Још нешто пре тога, осетивши губање незадовољних Арбанаса Хафиз-паша је, добивши војна појачања, предузео нове енергичне кораке. Он је најпре прогнао из Скадра Сулејман-бега са братом и Јусуф-бега са братом и скадарског кадију. Кад су се неки од бегова сутротставили а затим побегли на Крф и у Египат, паша им је спалио куће а породице конфинирао. Једна колона његове војске сишла је из тврђаве у варош, затворила улазе у пазар и наметнула нови поредак у трговини. Овим брзим потезима везир је успео да дезорганизује моћ бегова и да утера страх у кости трговцима и другим варошанима.³

Бушатлије у Скадру и феудални прваци у Пећи и Ђаковици, навикли да иступају као дежурни носиоци власти у регенским крајевима, одмах су се стали збијати како против осиног паше тако и према сумњивом тоскијском југу. У областима њихове власти почело се убијати и пљачкати. Мехмед-паша је последњих дана децембра 1834. сакупио главаре из дела северне и средње Албаније и са Косова који су још припањали уз султанову власт. Примивши позиве за састанак, „старци“ (чланови суда) католичких Мирдита и ајани Пећи и Ђаковице, не изистих разлога, почели су заузимати посебне ставове, обећавши само да ће дићи на оружје контингенте које су били дужни да наоружају. Скадарски заповедник требало је да изведе 500 људи, али због намерне неспретности локалних „стараца“ унова-

¹ В. Стојанчевић, *Северна Албанија под турском влашћу 1830-их година*, Историјски часопис VII, Београд 1957, 123—35; В. Стојанчевић, *Јужнословенски народи у Османском царству од једренског мира 1829. до париског конгреса 1856. године*, Београд 1971, 285—88. Средином марта 1834. маршал Ахмед Февзи-паша одликован је у Цариграду због делатности на смиривању Скадра (*Oesterreichischer Beobachter* 9. II 1834).

² *Gazzetta di Zara* 9. I 1835, 1 (први аустријски извештаји наводили су и Бауци као Тафилово презиме).

³ В. Стојанчевић, *Северна Албанија*, 130—1.

чио је само 150 момака. Збуњивала је вест која је у Скадар стигла последњег дана 1834. да се наводно цели Епир дигао на оружје. Скадрани, дотад протерани у Солун, на пашину иницијативу помиловани су од султана, те им је било дозвољено да се врате у своју североарбанашку престоницу. Обавештења са Крфа наводила су да је побуњеничком покрету Тафила Бузија пришло и 1.150 Дебрана и Маћана, тако да је устанак могао рачунати са 15—16.000 активних присталица. Сама бератска тврђава још се налазила у рукама верних владиних трупа, које су биле добро снабдевене храном и које се нису освртале на озбиљне Тафилове претње. Војни заповедник у Скадру биће поред везира Хафиз-паше Даут-паша, ранији намесник у Босни, око кога су се почели збијати арбанашки бегови који су остали верни султановом режиму и паша из Пећина, бегови из Тиране, Каваје и Елбасана. Портине снаге биле су много јаче него устаничке Тафила Бузија, тако да је Хафиз-паша рачунао да ће ускоро настати моменат да оружано иступи и на југу пашалука и да опет у целој повереној му области успостави мир и ред. Једно писмо јањинског паше (пре 27. децембра) отоманском конзуларном представнику у Задру указивало је да се побуњенички талас већ враћа у своју дневну колотечину, да су чак Тафилове присталице протеране из Берата и да ускоро треба очекивати поновно успостављање редовног стања.⁴

Нередовном стању допринела је првих недеља 1835. куга, која је захватила јужну Албанију и однела највише жртава у Елбасану и Гуракућију⁵.

Средином јануара 1835, према обавештењу из Елбасана, Тафил Бузи је раширио свој покрет и на крајеве изван бератске околине. То је утицало на обуставу даљег сакупљања контингента регрута, што је било наложено пашама од стране окардарског везира, јер су локални управници сматрали да борце треба да задрже уза се. Тако су реаговали у првом реду недовољно поуздане паше у Дебру и Пећину, тирански бег Абдерала, кавајски бег Ибрахим, као и бег Елбасана.⁶ Крајем јануара незадовољство позицијама и поступцима Хафиз-паше јавно је дошло до изражаја. Народ из масе нерадо га је гледао окруженог регуларном низамском војском. Знао је да је на сталној вези са Портом и да стриктно испуњава њене налоге. То полазно пучко незадовољство било је знатно допуњено пашиним наредбом да области његовог пашалука исплате 600 кеса (300.000 гроша) годишње обавезе за одржавање трупа у пашалуку. Султанов ферман о томе прочитан је и у Елбасану, средишту народног, нефеудалног политичког правца. Новац је требало да се сакупи на тај начин што је на сваког окружног пашу или бега разрезана одређена свота коју је овај морао да утера у круту своје власти и утицаја. Чуло се да бивши босански намесник треба

⁴ Gazzeta di Zara 20. I 1835, 1 и 2 (вест из Скадра од 31. XII 1834).

⁵ Gazzeta di Zara 23. I 1835, 1.

⁶ Gazzeta di Zara 27. I 1835, 1 (вест из Елбасана од 14. I 1835).

да стигне у Скадар да изведе новачење низама, и то идући преко Битоља или морем, у Драч.⁷

Нови моменат представљала је смрт румелијског везира и Портино наименовање Хафиз-паше за новог намесника Румелије, још последњих дана јануара. О томе је донео у Скадар вести један скоротеча из Битоља, али тек средином фебруара. Померање провереног и одлучног Хафиз-паше из Албаније усред нереди наводило је на помисао да Порта мирно гледа на побуну у јужној Албанији и на незадовољство у северној; штавише, навођено је да су војна одељења послата ка Албанији примила нова одређења.⁸ У наименовању Хафиз-пашином на нову дужност (које је прочитано у Скадру 12. фебруара) речено је да је гувернер Горње Албаније успео да ту некад немирну покрајину приведе реду.⁹ Оно што је било извесно било је да ће терет пацификације у Албанији понети једно одељење отоманске флоте, које је упућено на арбанашку обалу под заповедништвом самог адмирала Тахир-паше.¹⁰

Писма из Битоља, примљена у Задру првих дана марта, упућивала су на закључак да Тафил Бузи не тежи да протегне даље област свог устаничког подухвата, него да је пре одлучио да ограничи напоре на утврђивање једне парцијалне независности коју би Порта прећутно признала на подручју које је подигао. Говорило се да је закључио споразум са јањинским пашом, на основу кој је Тафил наводно примио обавезу да гарантује упражњавање извесних права и слобода, уз дозволу да образује своју администрацију и да заведе властито судство, али и уз гарантовање новог система регрутовања људства за низам и плаћања одређеног годишњег трибута који би укључивао разне пореске и друге дажбине.¹¹ Дакле, интенција унеколико слична сним елементима споразумевања са Милошем Обреновићем ранијих деценија. Као револуционари из тоскијских крајева помињу се још муслимани Абдул бег Кока из Делвине, Зејнел ага Дохолека и Махмуд барјактар.¹²

Неке турске скитнице које су се из Охрида нашле у Елбасану око 1. марта говориле су о узнемиравању хришћанског становништва, нарочито пословног, у крајевима у којима су владали арбанашки бегови али са етнички различитим рајинским живљењем. Од хришћана тражен је и овом приликом новац. Кад су неки од њих одбили да обезбеде прикупљање разрезаног намета, 15 хришћана је смакнуто за неколико дана, и то на изразито варварски начин. Тадашњи командант охридског војног округа Сивиден бег давао је на знање да ће штитити таква

⁷ Исто, 13. II 1835, 1 (Елбасан, 30. I 1835); В. Стојанчевић, *Северна Албанија*, 136.

⁸ *Gazzeta di Zara* 6. III 1835, 2 (Скадар, 14. II 1835).

⁹ Исто, 27. III 1835, 2 (Скадар, 12. II 1835).

¹⁰ Исто, 10. III 1835, 2.

¹¹ Исто, 3. III 1835, 2.

¹² A. Chica, *L'Albanie et la question d'Orient*, Paris 1908, 58—9.

насиља, наплаћујући још по 4 до 10 кеса од породица убијених, већ према њиховом богатству. Охридски архиепископ изразио је негодовање због таквих бандитских уморстава, те је праћен од сто „стараца“, кренуо у Скадар да истера правду и ослободи паству крвавих обрачуна безбожног функционера. Чувши за ово, паша је одмах наредио Сивиден-бегу да му се представи и оправда пресуде које је сам изрекао и извршио.¹³ Као и раније, све амбиције и неслагања међу владајућим муслиманима у коначном исходу требало је да плате потчињена хришћанска раја, поготово ако она није била истог језика и порекла као владајући бегови.

Крајем марта народ и у Елбасану и околини налазио се у стању узбуне. Пошто су отерали ранијег заповедника града, варошани нису хтели да приме новог, кога је наименовао везир у Скадру, него су на тај положај извикали једног суграђанина. Немире је изазвало поступање свргнутог команданта, који је на плећа народа набацио многе дажбине, против које праксе су се грађани узалуд жалили везиру. Скадарски намесник је у Елбасан послао једног свог дворјанина са пацифистички састављеном бујурулдијом, али она није ни саслушана од света у Елбасану, нити је икоме било на крај памети да је прихвати. Сам глашник је хитро морао деа се повуче, да не би изгубио главу. Становништво целог елбасанског подручја налазило се под оружјем, са жељом да се отме наредбама цариградских заповедника и ослободи од сталних дажбина и других терета. Озлоглашени Тафил Бузи умало што није стигао у Елбасан са једним делом својих бораца у помоћ граду. Да до тога не би дошло, запречени су друмови, чиме је онемогућена трговина, чак и са Охридом, с којим су пословне везе увек биле најживље и најуже. Ни Охриђани нису били равносни у извршавању пашиних наредба; чак и они у том граду који су припадали владајућој гарнизурни пашалука били су несложни и тајно повезани с другима. Скадарски намесник је својим понашањем раздражио и Дебране, који се нису трудили да блокирају и онемогуће елбасанске устанике, мада је између варошана та два града постојала древна антипатија и мржња.¹⁴

Побуна се протегла и на дистрикте Драча, Тиране, Каваје и Берата, и то пре свега међу брђанима који су у осталој Албанији били спремни да помомну одржавање лошег расположења према влади, чије наредбе и иначе нису извршавали. Присталица побуњеничке партије било је тада и међу становницима Скадра, Улциња, Бара и Спитча, који су били незадовољни Портиним одлукама да треба сакупити поменутих 600 кеса годишњег намета за одржавање трупа које се нису тражиле. Улцињани су још раније одбили да изруче разрезану своту и било какве друге дажбине, па и порез на со. У току марта Улцињани

¹³ Gazzetta di Zara 20. III 1835, 2 (Елбасан, 1. III 1835).

¹⁴ Исто, 7. IV 1835, 1—2 (Котор, 29. III 1835).

су скадарском везиру послали своје „старце“ да представе нека своја очитовања, али су ови враћени а да нису ни примљени. Штавише, Улцињанима је начелно забрањено да долазе у Скадар. Због тога су четворица Улцињана морали поћи у Цариград да се на султановом прагу жале против осиног намесничковог понашања. Муслимански „старци“ Скадра сакупили су мало новца од контингента који им је био одређен, те су се Хафиз-паша извинили, наводећи стромаштво у народу; паша није хтео да прими те разлоге, те је пореским обвезницима запретио да ће послати војску у њихове куће да намет силом утера. Да их војска не би злостављала, грађани су ипак прогутали горку пилулу распоређених дажбина. Муслимани у граду нису били јединствени. Да би спречио метеж у вароши, пре свега међу муслиманима, везир је писао заповеднику Мирдита да му упути пет јединица са барјаком (батаљона) хришћанских брђана, као залогу своје верности. Ти захтеви су лоше примљени међу Мирдитима и Малисорима. Због тога су Хоти и други суседни брђани обећали Црногорцима да ће се опрети проласку царских трупа одређених од везира како би се дигла опсада Спужа и Подгорице и поново заузео Жабљак.¹⁵ Опсађивачи Спужа и Подгорице били су, разуме се, Црногорци, о чијим тадашњим акцијама не говори наша наука.

Почетком маја стање се у Елбасану смирило: после доласка неколико бегова са својим одредима, револуционари су били потиснути и нестало је даље опозиционог фермента. За сваки случај, скадарски везир је послао на град Селим-пашу, који је коначно успоставио мир и поредак. Овај је примио дужност заповедника града. Тафил Бузи се сам изгубио, знајући да нема снаге за друго осим за пљачку. У ствари, он је био принуђен да напусти и Берат, где је најпре развио своју заставу. То нагло погоршање његове ситуације настало је и зато што није имао новца да исплати својим присталицама обећану награду; најпре је одложио плаћање за два дана, а затим се попео на коња и брзо откасао, праћен пушчаним мецима својих присталица.¹⁶

У то време једна отоманска ескадра од 22 брода налазила се у Крфском каналу и пловила је за Албанију.¹⁷ Један дубровачки брод који је пловио из Патраса и 25. маја био око Крфа није затекао ту флотилу, за коју је чуо да је хитно отпловила у сиријски Триполис.¹⁸ Према писму из Драча (од 21. маја), то одељење отоманских бродова налазило се у водама Гуменице. Ипак, једна голета (једрењак са два јарбола) 16. маја упловила је у драчку луку, те је пет дана касније искрцала сто топова, који су потом на четири шалупе одвезени уз реку Бојану и допремљени под Скадар. Скадрани су, како је јављено из Бара, разљућени разним пашиним објавама па и позивима на суд.

¹⁵ Исто, 2.

¹⁶ Исто, 12. V 1835, 1 и 2 (вести из Драча).

¹⁷ Исто, 19. V 1835, 1 (Дубровник, 14. V 1835).

¹⁸ Исто, 5. VI 1835, 1—2 (Дубровник, 1. VI 1835).

Нарочито су ти позиви у вароши узбунили духове, посебно у редовима трговаца, који су стрепили од тога да би војска могла да потпуно заведе опсадно стање на пазару и одвуче жито и остале артикле ту сакупљене. Да се то спречи, требало је изоловати гарнизон у тврђави. Већ код првих узбуђења у вези с тим, погинула су два војника и један грађанин а неколико их је рањено. У ствари, већ 10. маја (како су гласила обавештења из Скадра преко Бара) цео је град био под оружјем и само се чекала помоћ брђана.¹⁹

Тих недеља кута се проширила по Епиру, па је дошла и до села Дулјано, северно од великог трговачког града Јањине.²⁰ Епидемија очигледно није осмеливала људе да напуштају своје домове и да воде устаничке акције.

У Скадру су се, после кратког интервала мира, око 19. маја поново почеле јављати крваве сцене, пошто паша није дозвољавао да се мештани појављују наоружани у пазару. Три пашине обзване говориле су о следећем: а) да грађани треба да плате 250 кеса новца да би се намирлили трошкови око оправке тврђаве; б) да се грађани морају новачити како би се поново задобиле тврђаве Жабљак и Спуж који је у међувремену прешао у руке Црногораца, односно да Скадрани образују и посаде које би тврђаве држале; в) да се команданту изруче они који су починили било какве преступе и безакоња. У вези са прва два захтева можда би се Скадрани и загрејали, али трећи се није могао примити, јер би то изазвало крвну освету према онима који би прекршиоце предали властима. Становништво се одмах наоружало, а регуларне трупе заузеле су пазар у свитање 20. маја. У првом нападу војске убијена су свега три Скадранина, али их је више рањено. Ствар је раширљива тек кад је паша наредио да се на лице места упуте нека артиљеријска грла, на шта су се цивили повукли и предали молитви. Они одважнији послали су гласнике на све стране да од суседних брђана затраже помоћ против пашине војске. Не чекајући да се ови појаве, побуњеници, сви одреда муслимани, предузели су напад. У току 21. маја у побуњеном Скадру већ је избројано сто мртвих устаника и готово двоструко толико међу регуларним трупама, не рачунајући велики број рањених. У Драчу се говорило да су напред и страву у земљи више изазвали трговци, и то како хришћански тако и муслимански, него прогнати Хусеин бег Бушатлија, који се налазио на челу скадарских побуњеника. И у Елбасану је тих дана поново дошло до заопштавања односа домаћих варошана и везирових војника, који су не само задржали своје позиције него и посели пазар. То је поново револтирало пословни свет, те се број побуњеника повећао на 5.000.²¹

¹⁹ Исто, 2. VI 1835, (писмо из Драча од 21. V 1835).

²⁰ Исто, 2; 12. VI 1835, 2.

²¹ Исто, 5. VI 1835, 2 (писмо из Драча од 21. V 1835; i ribelli, tutti ottomani de nazione).

Покрету коме се на челу налазио Тафил Бузи опет се срећа осмејнула када је Порта почела да повлачи војску из европских покрајина у Азију. Ипак, нејединственост у редовима његових присталица није омогућавала да се семе немира баци и на плодно тле Македоније и Босне.²² Побуњенике у Албанији подстицала је ребелија египатског поткраља Мехмед-Алије (родом из Албаније) и акције које је водио у Сирији. Господар Египта се постарао да се његови повереници појаве у Албанији с новцем, па и да Тафила снабде парама и тиме претвори у своју креатуру.²³

Смутње у скадарском пашалуку су следећих дана (до 24. маја) стекле озбиљнији карактер. Претходно је у Скадру 22. маја у подне проглашено 30-часовно примирје, али је оно 24. изјутра нарушено од стране побуњеника, јер су се духови ових јако огорчили. Дауд-паша, заповедник султанових трупа у Скадру, није мислио на смиривање становника, него је краткотрајно примирје искористио да предузме неке мере како би стабилизовао позиције и подигао борбену готовост својих војника. Побуњенике су посебно дражили ровови које су његови потчињени у међувремену ископали и утврдили. Својим кршењем примирја побуњеници су чак жртвовали 12 талаца које су предали гарнизонској команди; међу овима налазио се један који је вредео више него сто обичних бунтовника. Турци су одбили да те људе врате и непријатељства су обновљена. Првог дана обновљених борби било је на једној и другој страни укупно 450 жртава, што погинулих што рањених, и то више на страни султанових војника, мада су ови имали доста топова и пушчане муниције, а побуњеници нису располагали ни једним артиљеријским грлом, па ни патронама за пушке. Позиције у рукама закрвљених страна нису се мењале — царске трупе су држале тврђаву и пазар, а ребели су имали варош; 25. маја су војсци одузели млинове. Везир Хафиз-паша имао је под собом 4.000 бораца, а од артиљерије неколико мужара (хаубица) и топова калибра 36 милиметара, који су сипали ђулад на скадарску варош на крајње ревностан начин.²⁴

Последњих дана маја Скадрани, изазвани подмуклим корацима Даут-паше, који је у часовима примирја изградио јаке опкопе на почетку пијаце, код локалитета Лепе, одлучили су да, не жалећи животе, навале на изграђене позиције и из њих истерају размештену царску војску. У суседном Дривасту, који је надвисивала древна тврђава, устаници су желели да сврате колотечину воде која је текла у воденице што је држала војска. Око тога је настала изузетно врућа пужва и ватрени окршај. Из овога су грађани изашли као победници, те су спалили неке зграде двају чардака у суседству, и то тако да је један побу-

²² Gazzetta di Zara, 5. VI 1835, 2.

²³ Исто, 12. VI 1835, 2—3 (писмо из Скадра од 31. V 1835).

²⁴ Исто, 9. VI 1835, 1 (писмо из Скадра 24. V 1835).

њеник муслиман сам предао пламену своје станиште и иметак, жртвујући у пожару чак и жену и децу, само да те позиције не пређу у руке султанових солдата. Упорно су очекивани Мирдити, који су могли знатно појачати побуну, мада се знало да су они увек имали обичај да наплате услуге свог ратничког заната, без обзира да ли је у земљи владао мир или је плам-сала каква буна.²⁵

Покрет египатског господара Мехмед-Алије, а можда и гласови о напредовању побуне у Албанији, радикализовали су неке незадовољнике муслимане у правовима турског дела Србије и у Босни, мада се очекивало да ће се најпре одазвати Македонци. Нишлии су се дигле против свог гувернера Салих-паше, родом Елбасанца, те Порти ништа друго није остало него да га жртвује и повуче.²⁶ Потово у исто време побунили су се и Муслимани у својој локалној сарајевској „републици“.²⁷ Занимљиво је да су први скадарски суседи, Пећ, Ђаковица и Призрен, као и Косово, ћутали, верни својој традицији да се султану понуде у критичном тренутку да пуше туђе побуне и да из тога извлаче дарови царске милости.

Још 5. маја кружили су гласови да су се побуњеницима прикључили брђани који су сишли у варош. То су били врло ратоборни припадници хришћанских племена, међу којима су најмногобројнији били Мирдити. Међу брђанима истицана је девица да ће им доћи у помоћ паша из Берата са 15.000 људи.²⁸ Десетог јуна 500 Мирдита налазило се у месту Задрима, три миље далеко од Скадра, али је за обе зарађене стране, које су у међувремену остале без нових појачања, деловало сумњиво и дволично што се ови не мичу, него чекају да се придруже оној страни која би сама изборила превласт. При томе су колали гласови да су побуњеници, као меру предострожности, уништили сва средства за преброђавање Дрима. Скадраски везир у ствари и није имао одакле очекивати у том моменту свеже снаге, јер је Доња Албанија била захваћена устанком против Порте (што је аустријски конзул из Драча јавио Задру 26. маја). Стратегија побуњених Скадрана водила је томе да се султанове трупе у Скадру онемогуће да набаве намирнице за своју прехрану, и да се држе блокиране, под сталном оловном кишом. Превратници су се, даље, надали да ће се до 15. јуна брђани коначно одлучити да им се придруже, те да би тада извели симултани напад на царске трупе не само на пазару, него да би продрли и међу зидине, како би изгладнеле војнике приморали на капитулацију.²⁹

Петог јуна Хафиз-паша и Даут-паша изашли су из тврђаве, те су се упутили у равницу Дриваста са 1.000 војника и са оста-

²⁵ Исто, 12. VI 1835, 1—2 (писмо из Скадра од 31. V 1835).

²⁶ Исто, 23. VI 1835, 2 (допис из Скадра од 10. VI 1835).

²⁷ Исто, 26. VI 1835, 2.

²⁸ Исто, 9. VI 1835, 1.

²⁹ Исто, 23. VI 1835, 2 (вест из Скадра од 27. V 1835).

лим ратним провијантом. Нису били сасвим јасни разлози за такву одлуку — ако се већ није хтела демонстрирати сачувана снага и свежина трупа. Колона је одбацила са Космасија одељење од 200 побуњеника и потом пустила коње да пасу траву, али такав резултат није могао бити основни мотив подухвата. Можда се желело да се бунтовницима и брђанима наметне окршај на отвореном пољу, где би регуларна војска са топовима могла да од слабије наоружаних праћана направи праву касапницу. Предводници побуњеног народа упутили су паши који је изашао да се прошета једног посланика, а сами су позвали сваког ко је правоверни муслиман да понесе оружје како би дошао главе Портиним војницима, муртадима. И мало и велико се заиста одазвало позиву и отколило је царева низаме. Ови су се, међутим, понашали као на рутинским војним вежбама: збили су се у каре (квадрат) и истурили топове који су просули огањ по сакупљеном народу. У том окршају лоше су прошли војнички неукци цивили. Њих је остала 150 што мртвих што рањених на пољани. Пошто су побеснелим праћанима пустили крв и утерали им страх у кости, војници су се у реду вратили у део града Табаци, те су загосподарили тим делом Скадра. Поседањем те позиције султанова војска је осигурала евентуални излазак трупа у пашалук, као и пријем хране за гарнизон.³⁰

Очекивања устаника била су илузорна, јер су време и неке реалне околности радили за скадарског везира. Ништа нису помогла крвава збивања из прве декаде јуна. Побуњени народ није успевао ни у својој политичкој стратегији ни у конкретној војној тактици. Паша се налазио на прагу своје потпуне и завршне победе. У народу су се јавиле међусобне освете, комбиноване са пљачком, пожарима и убиствима. У дописима једном тршћанском листу чак је и скадарски надбискуп наведен као жртва. Можда је прави барометар стања представљао држање Црногораца, који су на почетку устанка водили завереничке разговоре са малесијским католичким племенима; у то време, међутим, предали су везиру неке угледне личности које су им добегле из узаврелог и ускомешаног Скадра. Очекивало се да ће посредовати Аустрија, која је код католичког становништва Албаније већ од дугог времена сматрана њиховом заштитницом.³¹ *Задарска газета* која је држала страну устаницима, демантовала је наводе тршћанског листа о међусобним обрачунима у редовима умалих варошана.³²

У другој половини јуна Порта је почела да примењује опробана средства против ребелија. Тафил Бузи стекао је „пардон“ од румелијског везира, чиме се желело да се пригуши или бар пасивизира главно, хришћанско жариште побуне око Берата, како би се влада најпре обрачунала са муслиманским бунтовницима против централне власти и њених реформама. Са погранич-

³⁰ Исто, 3. VII 1835, 2 (писмо из Скадра од 15. VI 1835).

³¹ *Gazzetta universale (Trieste)* 8. VI 1835, 1—2.

³² *Gazzetta di Zara* 3. VII 1835, 2.

них крајева према Грчкој, око Ларисе и Трикале, одвојена је војска којој је додељен задатак да скрши побуну у Скадру. За заповедника те казнене експедиције именован је син бившег великог везира Рушид-паше. Главнину тих трупа сачињавале су нерегуларне чете, тзв. муслимански башибозук, најбоље средство Порте и арбанашких бегова у извођењу акција у којима се не би поштовали закон и јавне, људске норме. Као претходница тих неодговорних наоружаних банди отишло је (21. јуна) 80 представника те „народне“, сељачке војске под командом Хасан-аге из Превезе на два брода у Драч.³³

Од првих недеља јуна регуларне трупе у Скадру држале су махалу Табаци, али су побуњеници из неких кућа много узнемиравали војску у мимоходу. Због тога је 26. јуна паша из скадарске цитаделе Розафа наредио да неки „барјаци“ (одељења војске у снази малих мирнодопских батаљона) опколе здања из којих се пуцало, да ухваћене преступнике обесе а куће спале. То није обесхрабрило побуњенике да уђу у нови окршај, у жељи да спасу 28 рањеника који су били одсечени у две зграде. Султанови војници су надјачали у свом налету и рањеници су живи спаљени и сахрањени под рушевинама тих двеју кућа, у које је подметнут угарак. Случај је разбеснео устале грађане, те су сутрадан страшно желели да се освете. Они су се пофронтили према војницима који су скинули пушке и натакли бајонете, па пошли на цивиле. Ови су били наоружани скривеним пиштољима које су извадили и сасули олово у војнике на блиском растојању. Затим су и војници одговорили ватром из оружја, тако да је доста сукобљених пало на обема странама. Лешеве су остали на попришту, јер се пред мецима супротне стране нико није усуђивао да их покупи и уклони. Двадесет осми јун прошао је у миру, јер су обе стране дале узајамно обећање да се неће тући, како би се омогућило купљење и сахрањивање погинулих. Избројано је 49 погинулих војника и 51 варошанин. Тако је, рачунајући и оне који су спаљени под рушевинама, последњих дана јуна у Скадру изгубило живот 113 побуњеника, а толико их је допало рана. У погледу војника на страни варошана веровало се да број погинулих и рањених мора бити већи и да је износио бар 150 жртава.³⁴

После судара 27. јуна, око Скадра, који се тада сматрао непромовисаном престоницом Албаније, нико није остао осим малобројних брђана, јер су се Скадрани трудили једино око тога да Хафиз-пашу и његове трупе држе под блокадом. Пријем намирница трупе су могле обавити само насилним путем, извођењем великог броја војника на улазе којима би могао прићи транспорт. Да би скадарску посаду извео из таквог стања, султан је једним ферманом наредио другим пашама у Албанији и Румелији да крену на Скадар. Предвиђена је и једна ескадра од

³³ Исто, 21. VII 1835, 1 (вест из Превезе од 1. VII 1835).

³⁴ Исто, 10. VII 1835, 2 (извештај из Скадра од 30. VI 1835).

22 брода да укроти надувеност и обест скадарских грађана. О томе је телал јавно обавештавао варошане Скадра. Љеш и Улцињ, који су са симпатијама пратили држање скадарских побуњеника, повукли су се у свом одушевљењу и решили да остану неутрални. Ни неугодан положај у коме су се нашли није одвикао скадарске муслимане да се са потцењивањем односе према хришћанима. Што се тиче католика брђана, ту су се једва уздржавали да јавно не искажу мржњу.³⁵ Пошто су они сви заједно тада били у истим редовима портив Порте, то је умањило њихову снагу и доводило до неслоге у борбеним редовима. Док су хришћани били устаници, муслимани су били само побуњеници против централне власти чије су реформе управо водиле смањењу разлика између правоверних и раје.

Покрети нерегуларних трупа су настављени. Двадесет осмог јуна прошао је дебарски паша са 1.200 људи преко Каваје, да се стави на располагање команданту Тиране, који је већ држао 800 бораца. Овај је кренуо са великим закашњењем и без икакве воље. Устаници су послали 200 људи у теснац из кога се излази у равницу Љеша, да би спречили да башибозучка ордија уђе у варош. Рачунало се да ће за безвољног заповедника Тиране таква сметња бити довољна да одустане од даљег марша и извршења задатка. Друге паше и команданти су такође подстицани, па и подстрекивани од румелијског валије да крену са својим трупама против Скадра. Са новачењем се почело, али се акција развучила, те је положај двојице паша и њиховог гарнизона у Скадру бивао све озбиљнији, јер су се резерве хране празниле. Зато је војска, да би се ослободила најстроже блокаде, спалила 22 куће, али јој то ипак није обезбедило сигуран излаз из насеља и безбедан повратак у тврђаву. Сваки на тај начин добијен товар жита или брашна био би заливен крвљу. Према писму из Улциња, почев од 28. јуна престало је бомбардовање вароши из скадарске тврђаве а обострана пушкарања су мало по мало јењавала; у Улцињу се сматрало да се у Скадру држи да су губици 26. и 27. јуна били превелики, те да су обе стране очекивале да се расплет ствари обави на другим странама.³⁶

Шестог јула збивања су добила ново убрзање. Тога дана пристигли су у помоћ скадарским побуњеницима брђани из околине Подгорице, али се помоћ није одмах показала у предузимању нових акција. Хафиз-паша је штавише, ослободио дужности 90 Скадрана који су опслуживали тврђаву и трупе, и то због оскудице у погледу снабдевања. Отпуштени су подробице обавестили своје суграђане о стварном стању посаде, о томе да су многи војници поживотињили због дизентерије, пошто су на име следовања хране добијали из дана у дан само пола либре бареног кукуруза.³⁷ На основу писма једног припадника војног кон-

³⁵ Исто.

³⁶ *Gazzetta di Zara* 21. VII 1835, 1 (писмо из Каваје од 29. V 1835. и Улциња до 5. VII 1835).

³⁷ Исто (писмо из Улциња од 7. VII 1835).

тигента Дауд-паше из скадарске тврђаве (од 7. јула), Хафиз-паша се одржавао блокиран у Скадру да сачува Портина права и позиције у том делу земље, настојећи да утледом који је стекао у последњим ратовима у Малој Азији и Европи, као и умереношћу у свом понашању према народу, олакша положај обеју сукобљених страна; посебно се трудио да не дозволи Даут-паши да покаже своје војничке врлине.³⁸

Побуњеници нису веровали у искреност Хафиз-пашиног умереног држања, знајући да се везир у конкретnoj ситуацији друкчије и не може држати: сувише је било јасно да изгладнели гарнизон није у стању да води одсуднију борбу и да је приморан да чека да добије у времену, тј. да се из остале Албаније појаве султанове трупе. Скадрани су нарочито радили на томе да се усталасају католичка племена, како она у суседној Малесији тако и она од четири брда, тј. Мирдите. Ни варошани нису били спремни на велике губитке, те су радије економисали туђом крвљу. Они од брђана који су били спремни за борбу против Турака упућивали су се у Зауриму, на прелаз преко Дрима, како би спречили пролаз паши из Дебра и паши из Пећи као и бегу Матје, Тиране и Крује, односно и паши из Тетова. Неки од поменутих су, у другој недељи јула, дане провели у љешком пољу и у суседству, не полазећи напред, у крв. Ту су имали прилику да посматрају како се устаницима у Љешу допремају терети патрона и других ратних потреба. Пред Љешом је све зависило од искрености и енергичности заповедника, као и од њиховог гледања у могући будући развитак њихове уже домовине Албаније. Син бившег великог везира Решид-паше 11. јула налазио се само два дана хода удаљен од Елбасана, а пролаз од Елбасана до Скадра био је стварно слободан. Главни мегдан, изгледало је, требало је да подели муслимански башибозук са југа и католичка племена са севера, такође нерегуларни војници.³⁹ Домаћи бегови су у исто време били и султанови и своји.

Ту, испред Љеша, почеле су борбе које су имале да реше и питање даљег одржавања блокираног скадарског гарнизона. Напад су почели устаници 16. јула да би спречили трупе из Тиране, Дебра и Тетова да пођу у помоћ Хафиз-паши. Борба није вођена одлучно и заинтересовано. Паша у Скадру није био обавештен да су устаници узмакли до самог љеша и да су на неким местима њихове заштитнице попуштале, изненађене од владиних снага са правца Казане, те да су многи из народа, савладани на положајима оном, били похватани, па су неким одсечене главе, други су набадани на колац, док су се неки дали у безглаво бежање, остављајући не само борбене положаје него и своју стоку. Другим речима, паша није знао да је после поменутог окршаја скадарска посада била мање стешњена, да је

³⁸ Исто 24. VII 1835, 1—2 (два писма из Скадра од 7. VII 1835).

³⁹ Исто (писмо из Дриваста од 3. и из Елбасана од 21. VII 1835).

могла и сама да координира наступу, како би била ближе могућности да добије свежу храну.⁴⁰

Аустријска штампа је јавила, према вестима из Цариграда средином јула, да скадарски опкољени гарнизон није у завидном положају, али да Porta шаље трупе да се буна угуши. Влада је 17. августа поделила амбасадорима европских сила у метрополи циркулар који је дао службена обавештења о стању у Албанији.⁴¹ *Osterreichische Beobachter* је са знатним кашњењем пренео сведочанство аустријског поморца Ивана Петранића, заповедника брода »Conte di Lillienberg«, да је изван Скадра на дан 22. јуна око 20.000 побуњених Арбанаса марширало са брда према Скадру, у чијој је тврђави било 3.500 војника, и да је у једном жестоком окршају на обема странама погинуло 1.500 Људи. Наводи су очигледно били претерани и само су показивали симпатију Беча према устаницима и бунтовницима. Петранић је тврдио да је Хафиз-паша 6. јула послао побуњеницима парламентарара због крајње несташнице хране, и да је овај изасланик понудио првацима варошана један споразум. Прва његова тачка била је да се дозволи паши да са својим трупама изађе из града, с тим да оде у Цариград. Побуњеничке вође то нису прихватиле, бојећи се да би им паша најпре ударио у бок, кад би се нашао у ситуацији да своје трупе нахрани и да њима слободно маневрише. На арбанашком приморју сви су гајили илузију да ће се паша ипак морати предати, јер је опсађеним остало само још месо њихових коња. На рту Родони (код Драча) налазило се 5.000 устаника. Они су од Петранића тражили да им уступи 6.000 ока барута што је имао на лађи. Он то, наводно, није прихватио, те је био приморан да ветру препусти једра. Бечки лист је дао биографију у то време свима у Албанији и у суседству познатог Албанца Тафила Бузија. Две године пре дизања устанка 1834—35. бавио се неко време у Грчкој. Одатле је прешао у Тесалију, где је почео да пропагира неодољиво уједињење Епира, Македоније и Тесалије са грчком краљевином, те је говорио да је потребно да се изазове револуција. Мало касније обрео се на Криту, где се срео са египатским господаром Мехмед-Алијом. После тога подигао је устанак у Берату, граду у срцу Албаније, који је нестрпљиво желео да се ослободи турског ига. Након смењивања власти у Берату, Тафил је на челу једног одреда, у ком је поред православних било и муслимана, пошао у Сиклу, село на Пинду, где се сусрео са регуларном турском војском. Тафил је избегао да одмах загази у борбену гужву, него је успео да агитацијом део непријатељских војника пређе на његову страну. Турци су на то угутили верне трупе и Тафил је био приморан да напусти планински венац Пинда. На зачелју своје војске запретио је Превези. Турске тру-

⁴⁰ Исто, 4. VIII 1835, 2 (писмо из Дриваста од 21. VII, стигло преко Црне Горе).

⁴¹ Исто, 3. VIII 1835, 3.

пе су га следиле и од њега тражиле да их, наводно у име Порте, исплати.⁴²

Ови наводи делимично су се односили на Тафилово деловање у ранијим устаничким збивањима у јужној Албанији. Године 1832. била је ту нека локална побуна и више арбанашких бегова склонило се у суседну Грчку. После тога, марта 1833, избила је нова побуна, чије су вође били Абдул-бег Кока из Делвине, Зејнел-ага Дохолека, Махмуд барјактар и Тафил. На вест о том револту, јањински намесник Емиш-паша сакупио је војску и пошао на побуњенике. Ови, недовољно снажни и организовани, склонили су се у планину. Емисари су и даље пропагирали устанак. У току лета семе буне нашло је погодно тле у околини Арпирокастра (са доста грчког живља), где се народ дигао против султанове власти, побивши локалне турске функционере. Потом су устаници посели теснаце Епископи и Ксерловато код Делвине, који доминирају равницом Арпирокастра, на путу из Јањине. Емиш-паша су, на жалост, одсудно помогли хришћани Арбанаси из Погоњана да савлада хришћане Грке. После пораза устаници се нису сматрали побеђеним. Пошто је прошла турска војска, они су сишли са планине и (1834) утврдили се у Курвелешу. У току наредног времена ту се сакупило 2.000 устаника, с којима је у јесен 1834. Тафил пошао на Берат. Пошто се локални заповедник склонио у тврђаву, устаници су кренули на Јањину. Кајмакам тога града, Хасан-ага, послао је на устанике 8.000 војника. Тафил је том приликом показао изванредну храброст бацивши се на војску; упао је међу Турке, али се срчано пробио из њихових редова и вратио међу своје, с којима је предузео поход на Тепелен.⁴³

Тафил Бузи није био једини који је хватао везу са Мехмед-Алијом, главним противником Портине власти. Порта није без разлога била уверена да ће господар Египта предузети све да сваког могућег незадовољника у Албанији подстакне на иступ, како би тако запослио султанове снаге на западним странама Царства и себи олакшао посао на путу ка Сирији. Неки су арбанашки бегови, после пада скадарског намесника Мустафа-паше Бушатлије, нашли уточишта на двору каирског поткраља, где су их сусретљиво и благонаклоно примили. Они су се пре избијања устанка у јесен 1834. вратили у завичај. Пошто су се саветовали како да истерају клицу отпора султановој самодржавној власти и како да између себе стишају размирице, радили су на својој самосталности.⁴⁴

Помоћне трупе упућене од румелијског везира Хафиз-паша коначно су се у другој половини јула примакле Скадру. Наде побуњеника почеле су да се расплињују и да нестају. Скадранци су ипак решили да не дозволе да конвој хране уђе у град. Најпре се појавио Сулејман-ага, капитан-паша румелијског везира.

⁴² Oesterreichischer Beobachter (Wien) 4. VIII 1835, 1—2.

⁴³ A. Chica, н. д., 58—9.

⁴⁴ Gazzetta universale (Trieste) 3. VIII 1835, 2.

Румелијски везир Махмуд-паша се у то време бавио у Охриду. Сулејман-ага је водио са собом неке муслиманске „старце“ и једног депутата хришћанских општина, како би они властима сведочили о расплету ствари. Побуњеници су 29. јула решили да по сваку цену спрече долазак под Скадар једне голете (једрењак са два јарбола), која је доносила товари хране из Подгорице за султанову војску. Употреба силе завршила се без ефекта, тако да су четири побуњеника изгубила живот, а брод је стигао на своје одређиште. Због тога су многи устали грађани напустили покушај отпора, рањени у рамена. Међу овима се налазио и вођа устаника, те су многи Арбанаси закључили да је његова рана смртоносна. То је био разлог да неки бунтовници реше да од паше траже опроштај, тим пре што се прочуло да су стигли многи ратни бродови султанове флотиле да дигну блокаду и да бунтовницима онемогуће везу са страним земљама.⁴⁵ Сумња да Аустрија морским путем помаже устанике дотурањем муниције и оружја није била без разлога.

Нешто пре тога, још 15. јула, осам пукова регуларне војске (сваки по 800 војника), под заповедништвом Махмуд-паше, кренуло је из Битоља у правцу Елбасана да пружи помоћ скадарском везиру. Упоредо с тим покренули су се и арбанашки устаници у Елбасану, Каваји и суседним местима, побили су своје прадске муселиме, а у вези с тим у православној Химари очекивали су неизбежан устанак. Једна отоманска ескадра, пошто је избацила десант и посела сиријски Триполис, упућена је на арбанашку обалу и крајем јула налазила се у водама Гуменице. Два једрењака од тих бродова упућена су на обалу Драча и према ушћу Бојане, да размотре ситуацију. За побуњенике је, ипак, најгора била вест да је у Солуну почело искрцавање Портуних трупа, јер да 20.000 војника са 50 топова и другим ратним прибором и провијантом треба да крене на устанике.⁴⁶

После наступа помоћних трупа код Љеша, које су устанике у том граду растерале њиховим кућама (које је требало бранити од разулареног башибозука), 4. августа скадарски гарнизон је извео испад из тврђаве, користећи доминантан положај брда Тарабоша, како би се провучио пут довозу хране. Побуњеници су се досетили таквој намери противника, па су нападној колони пришли са сваке стране, те се изродио врућ и љут окршај, који је трајао пуних пет часова. Последице су биле: мноштво погинулих и рањених на обема странама, с тим што су 162 човека из посаде препуштена милости и немилости револтираних грађана. Потом је закључено примирје — да се сачекају Портине мере. Кружиле су вести да је 4.000 султанових војника закаснило на

⁴⁵ Gazzetta di Zara 16. VIII 1835, 1—2 (писмо из Задриме од 31. VII 1835).

⁴⁶ Oesterreichischer Beobachter 30. VIII 1835, 2 (писмо са Крфа од 29. VII 1835); Gazzetta di Zara 5. VIII 1835, 2.

походу, јер су били изненађени од смутњи хришћана охридског краја, који су се такође старали да се реше турског ропства.⁴⁷

Ни око 25. августа однос снага није се битније изменио. Око Скадра побуна је и даље трајала и скадарска посада је и надаље била блокирана. Очекујући летни поход регуларне војске, многи скадарски праћани напустили су своја огњишта и прешли на безбеднија места. Говорило се о доласку новог диванског ефендије са 4.000 бораца, како би се рашчистио ствар скадарских одметника, но те помоћне трупе нису стизале. Поред северно-арбанашке обале тих дана врэмало се седам великих лађа, но само један брик се усудио да уђе у драчку луку, па и он није произвео никакву промену стања.⁴⁸

У првој недељи септембра најпре је 500 владиних војника продрло у Педану Нуцен и стигло до обале реке Маће. Затим је стигао очекивани корпус од 4.000 људи регуларних трупа и муслиманског башибозука. Шестог септембра околни сељаци су се сакупили на љешком тргу, не страхујући да ће их царска коњица, која је стигла до Задриме, обасути кишом куршума, али и спремни да се на први плотун растуре куд који. Султанови коњаници се ипак нису удаљавали од равнице у којој су боравили. Говорило се да ће поход против арбанашких бунтовника повести сам велики везир. У Љешу се сакупило око 1.500 људи, који су ту дошли по властитом науму или су их устанички стегови на то приморали. Хранили су се житом десетине која је од жетве одвојена за Порту⁴⁹.

У Драч се са султанове флоте искрцало 1.500 људи, којима је пролаз за Скадар запретило 600 устаника. Ови су скренули воду, тако да није нападала две воденице, те је кукурузно брашно у Скадру продавано за скупе паре. У Улцињу је политичко расположење добило чудан обрт, јер су у тој ситуацији неповољној за побуњенике мештани стали на њихову страну. На челу са шејхом (верским старешином), 1.800 муслимана пошло је да нападне једно одељење трупа код Љеша; уколико би овај налет био успешан, очекивало се да трупе великог везира не би те јесени могле ући у Скадар.⁵⁰ Нова повољна околност састојала се у томе да је врховни командант и велики везир Мехмед Решид-паша био потучен на походу који је водио против Курда.⁵¹

Средином септембра у теснацу испред Љеша јавила се једна разбојничка чета, која је изазвала значајну чарку. Тиме румелијски везир Махмуд Хамди-паша ипак није био ометен, да се противне са претходницима од 20.00 војника до Задриме. И поред кише која је ометала наступ трупа, султанова војска је 18. септембра продрла преко Љеша ка Улцињу. Већ сутрадан изјутра „старци“ и вођ побуњеника у Скадру Хусеин-бег Бушатлија били

⁴⁷ Gazzetta di Zara 25. VIII 1835, 1 (вест из Скадра од 14. VIII 1835).

⁴⁸ Исто, 4. IX 1835, 1.

⁴⁹ Исто, 25. IX 1835, 2 (писмо из Задриме од 8. IX 1835).

⁵⁰ Исто.

⁵¹ Исто, 29. IX 1835, (писмо из Цариграда од 26. VIII 1835).

су спремни да изађу да љубе руку румелијском везиру. Спремљена је и храна за толику ордију. Колона војника ушла је у Скадар тек 21. септембра, кад је било јасно да никаквог проливања крви неће бити. Претходно је у варош ушао један парламентар који је од грађана затражио да положе оружје. „Старци“ су то прихватили, па су чак изашли у сусрет румелијском везиру, изражавајући му покорност. Везир их је лепо примио, па им је чак гурнуо у руке декрет којим је гарантовао неповредивост личности и трговине свима. Јавила се, међутим, и друга разбојничка чета на другим местима, на што је војска, да застраши становништво, на јавном месту у селу код Љеша, одрубила главу двојници устаничких старешина.⁵²

У дочек везиру изашле су и старешине хришћанске општина Скадра са бискупом, осталим клером, трговцима и старешинама братовштина. То су учинили и конзули и великонзули страних сила који су резидирали у граду. Неки бегови су 20. септембра, дакле са извесним закашњењем, такође решили да од румелијског везира затраже опроштај за своје злочине према султановој власти. Везир се интересовао за разлоге револта. О томе је реферисано и пред султановим канцеларом, послатим од Дивана, да за султана начини информацију, јер се рачунало да Хафиз-паша неће бити враћен, односно задржан на свом положају. Сталеж пословних људи молио је да му се додели милост да на миран начин задржи свој део града и да се дигне блокада обале Горње Албаније. Везир је то условно обећао у року од десет дана, пошто се најпре консултује с адмиралом Ажмед-пашом, заповедником ескадре од једанест ратних бродова, чија се главнина још налазила код Гуменице.⁵³

Последњег дана септембра могла се начинити рекапитулација и последње етапе побуне. Мађани и неки бунтовници дебарског краја, који су дали реч устаницима да ће напасти султанову војску, срчано су навалили на једно резервно одељење од 1.500 људи у Елбасану. Напад је снажно одбијен, па је 150 нападача остало на попришту, 200 је заробљено и упућено великом везиру, а остали су се разбежали по брдима. Жртве солдачког дивљаштва постали су варошани Елбасана. Главари „великих планина“ Керуби и Спилем су се покорили великом везиру. Потом су на исти начин поступили и други, и једино је од побуњеничких вођа побегло неки Хамза-ага. Хафиз-паша и остали заповедници потврђени су у својим ранијим дужностима. Мали инцидент је настао кад је вицеадмирал затекао три стране хришћанске лађице у Бојани, где су, наводно, хватале рибу; посаде тих барки отпуштене су тек кад је скадарски конзуларни агент издејствовао султанову одлуку да људи буду пуштени. Одмах

⁵² Исто, 2. X 1835, 2 (писмо из Задриме од 12. IX, из Дриваста од 14. IX и из Скадра 21. IX 1835).

⁵³ Gazzetta di Zara 2. X 1835, 2. — Мехмед Решид-паша навукао је зловољу према Арбанасима за време похода против Грка, те је чекао прилику да се освети (А. Ghica, н. д., 53).

затим су у Драч стигле трговачке лађе са храном и робом за војску; њих су у Улцињ спровеле лађице из тога града. Веровало се да ће трупе презимити у пашалуку да би становништво разоружале.⁵⁴

Допис из Скадра од 7. октобра није могао извести о Портиниј одлуци како да се поступи са покореним бунтовницима. Дозвољена је само пљачка Љеша, јер у верност житеља тога хришћанског места Порта није веровала. У Скадру и Љешу су успостављени гарнизони, који су заједно бројали 10.000 регуларних и 4.000 нерегуларних војника. Остале трупе размештене су у Драчу, Каваји, Охриду и Битољу.⁵⁵ Тек 22. октобра конзуларни кор у Скадру примио је окружницу великог везира која се односила на дизање блокаде на арбанашкој обали. У међувремену је Хафиз-паша премештен у Кутахију, а на његово место одређен је Осман-паша, с тим да до његовог доласка власт до Љеша обавља скадарски муселим Бајрам-паша.⁵⁶ Заповедништво над елбасанским санџаком и Охридом задржао је сам велики везир.⁵⁷ Осман-паша је стигао у своју резиденцију 21. новембра.⁵⁸

Акција пацификације северних арбанашких крајева и Метохије окончана је тек у пролеће наредне године. Најпре је румелијски везир лишио слободе Ибрахим-бега из Каваје. Потом су ухапшени феудални господар Пећи Арслан-паша, Махмуд Беголи из Ђаковице, Сејфудин-паша из Призрена, браћа Махмуд и Емин из Дебра и Сулејман-бег Гулполи. Они су смењени са функција и протнати у Анадол. Румелијски везир није стигао да се обрачуна са феудалном господом Албаније, јер га је смрт затекла септембра 1836. Махмуд-паша је само наставио оно што је започео султан Махмуд II и што је даље спроводио велики везир Мехмед Решид-паша.⁵⁹

Ребелија од краја 1834. до краја 1835. имала је два саставна дела: устанак православних Арбанаса на југу и католичких браћана на северу земље те у Љешу и побуну муслиманског становништва Скадра, како трговаца тако и беговског елемента. Последње акције су показале да се Порта плашила само хришћана и интервенције заинтересоване суседне Аустрије, док је са беговима поступала по старом рецепту, а муслиманско грађанство није дирала.

Проф. др Богумил Храбак

⁵⁴ Gazzetta di Zara 13. IX 1835, 2 (вест из Скадра од 30. IX 1835).

⁵⁵ Исто, 23. X 1835, 1; 27. X 1835, 2.

⁵⁶ Исто, 3. XI 1835, 1.

⁵⁷ Исто, 11. XII 1835, 1—2.

⁵⁸ Исто, 1. I 1836 (писмо из Скадра од 21. XI 1835).

⁵⁹ A. Ghica, н. д., 61.